

УДК 811.161.2:808.5

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ УКРАЇНЦІВ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ ТРАДИЦІЇ МЕЖІ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ

А. В. Ільків

*Івано-Франківський національний медичний університет;
кафедра мовознавства; 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Бандери, 77;
тел. +380 (342) 52-10-16; e-mail: annilkiv@rambler.ru*

У статті досліджено національні особливості мовленнєвого етикету межі ХІХ-ХХ століть на основі епістолярію українських письменників окресленого періоду. Проаналізовано словесні форми ввічливості та епістолярні звертання як основні складові встановлення комунікативного контакту і як емоційні індикатори тональності листа, окреслено національну своєрідність епістолярних звертань. Дослідження здійснено на основі листів О. Кобилянської, Лесі Українки, В. Стефаніка, М. Коцюбинського та В. Винниченка.

Ключові слова: лист, епістолярій, мовленнєвий етикет, комунікативний акт, епістолярне звертання, формула ввічливості, тональність, опосередковане спілкування, позавізуальний контакт.

Мовленнєвий етикет кожного народу до певної міри відображає його душу, менталітет, передаючи з покоління в покоління первісні архетипні структури на рівні “колективного несвідомого”, адже він тісно пов’язаний зі звичаями, ритуалами і невербальною комунікацією представників певного етносу. З одного боку, мовленнєвий етикет відображає правила мовленнєвої поведінки, властиві мовцям на певному синхронному зрізі, при цьому кожна епоха модифікує ці правила відносно світовідчуття і кореляції мовних норм свого часу. З іншого боку, для мовленнєвого етикету характерні стійкі формули привітань, прощань, вибачення, що впродовж багатьох століть є незмінними в мовленні кількох поколінь. Окремі вислови мовленнєвого етикету сягають ще дохристиянського періоду й пов’язані з язичницькою обрядністю, звичаями, уявленнями слов’ян. Має рацію О. Горошкіна, стверджуючи, що мовленнєвий етикет українців є унікальною універсальною моделлю нашої мовленнєвої діяльності. “Знання цієї системи, а ще більше – повсякденна реалізація, гармонія знань і внутрішнього світу людини є своєрідним барометром духовної зрілості нації. І навпаки, нехтування законів мовленнєвого етикету, неприхована зневага до його регламентованих правил – ознака її глибоких корозійних процесів, які в останні десятиліття, на жаль, прогресують і виявляються в реаліях нашого буття” [4].

Більшість мовознавців під мовленнєвим етикетом розуміють систему стійких мовних формул, інші трактують це поняття як правила мов-

ної поведінки. Наприклад, Н. Формановська під мовним етикетом розуміє систему “стійких формул спілкування, рекомендованих суспільством для встановлення мовленнєвого контакту співрозмовників, підтримання спілкування у виразній тональності відповідно до їх соціальних ролей і рольових позицій відносно один одного в офіційних і неофіційних обставинах” [13, с. 413]. Побідне визначення цього поняття пропонує і М. Пентилюк: “це стійкі формули, що забезпечують прийняте в певному середовищі серед певних людей включення в мовленнєвий контакт, підтримання спілкування в обраній тональності; мовний етикет орієнтує на ті правила мовлення, за якими можливе змістовне спілкування” [8, с. 84].

Вчена С. Богдан дифініює мовний етикет як “національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співрозмовником” [2, с. 18].

З погляду стилістики мовленнєвий етикет не прикріплений до жодного з мовних стилів, тобто це надстильове явище, хоча варто відзначити, що саме в розмовному стилі через єдність лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів спілкування мовленнєвий етикет виявляється найповніше. Натомість епістолярний стиль через свою винятково письмову форму накладає на використання мовленнєвого етикету певні обмеження і формує власні правила структурної побудови епістолярного тексту, котрі з часом можуть змінюватися. Ці динамічні внутрішні зміни епістолярного стилю потребують детального лінгвістичного аналізу на різних синхронних зрізах, що й визначає **актуальність теми дослідження**.

Мета дослідження – проаналізувати епістолярні звертання інтимного епістолярію українських модерністів, на їх основі сформулювавши національні особливості мовленнєвого етикету межі ХІХ-ХХ століть. Дослідження проведено на джерельній основі листів О. Кобилянської, Лесі Українки, В. Стефаніка, М. Коцюбинського та В. Винниченка.

Києворуський лист писався відповідно до таких регламентованих ще в епоху античності правил: розпочинався з прескрипту – імені автора і формули привітання (здебільшого «Радуйся!»), потім розміщувалася основна частина послання (семантема), куди входили формули повідомлення про здоров'я і благополуччя, а закінчувався лист клаузулою – поклонами і побажаннями щастя і здоров'я. Текст листа обов'язково прикрашався орнаментом риторичних фігур.

У ХVІ ст. з'явилися т.зв. “письмовики”, де наводились зразки написання кожного з численних типів листів, а також зазначався перелік усталених епістолярних формул звертань і прощань.

На розвиток давньої української епістолярної традиції великий вплив мала візантійська епістолографія, яка в свою чергу була сформована внаслідок взаємодії античної та близькосхідної традицій. В. Сметанін до основних здобутків візантійської епістолографії відніс твори

Деметрія Фалерського, листи Цицерона до Сенеки, листи Йоанна Златоустого та Василя Великого [9, с. 212-216]. У листі Григорія Назіазіна було сформульовано засадничі принципи візантійської епістолографії, якими користувались представники української епістолярної традиції Київської Русі, а саме: принцип відповідності розміру листа висвітлюваній темі; мова листа повинна бути ясною і зрозумілою (рекомендовано уникати книжного стилю, а схилитись до розмовного); лист має приносити естетичну насолоду його адресатові, однак його мовностилістична краса не повинна бути надмірною, адже це неприродно для документальних жанрів.

Візантійська епістолярна традиція внесла свої корективи у катонічну античну форму листа, дозволивши варіювання прескрипту. Ознаки використання нової моделі візантійської епістолографії також прослідковуються у посланнях письменників киеворуського періоду, наприклад, у посланні Феодосія Печерського про піст і поділ церков зустрічаємо модифіковану форму прескрипту. У цьому контексті варто відзначити, що для давньоруських послань XI-XIII століть нехарактерна регулярна формула привітання.

За слушними спостереженнями російської дослідниці А. Антонової, в давньоруській оригінальній епістолярній традиції співіснували дві, на перший погляд протилежні, епістолярні тенденції:

1) тяжіння до деіндивідуалізації образів автора й адресата, деконкретизації змісту, “типізації” й абстрагування в зображенні “ситуації спілкування”;

2) відображення конкретних рис особистостей кореспондентів, реальних взаємовідносин між ними, передумов приватного життя і життєвих приводів написання листа, що вступає в суперечність з епістолярним етикетом творення образів автора й адресата [1].

Незмінною складовою епістолярного тексту в усі часи залишалась рамкова побудова, котра передбачала обов’язкову наявність формул епістолярного звертання і прощання. Епістолярне звертання в листі виконує низку важливих функцій:

- контактну (встановлення, закріплення чи підтримання контакту з опосередкованим епістолярним співрозмовником);

- функцію ввічливості (конотативну);

- регулятивну (епістолярне звертання регулює і репрезентує характер стосунків між епістолярними комунікантами та налаштовує на певну тональність майбутнього листа-відповіді);

- функцію впливу (передбачає реакцію опосередкованого співрозмовника);

- апелятивну (намагаючись привернути увагу до певної події чи проблеми, автор листа часто дублює епістолярне звертання в тексті);

- емоційно-експресивну (через епістолярне звертання атові листа опосередковано передає свій настрій, емоційний стан та виражає своє ставлення до співрозмовника).

Велике зацікавлення дослідників викликало взаємне листування Ольги Кобилянської з Лесею Українкою, зокрема їхні взаємні звертання “Хтось чорненький” і “Хтось біленький”, в деяких листах – зменшено-пестливе “Хтосічок”, німецькомовні “Libe, ferne Lotos blume!” (Мила далека квітко Лотоса!) і “Libe, Libste Wunderblume” (Мила, наймиліша, чарівна квітко!). Крім О. Кобилянської, із квіткою Леся Українка порівнювала і свого коханого Сергія Мержинського, щоправда, асоціювала його образ із надламанною квіткою. Квітку лотоса в українській міфології ще називали “русалчиним цвітом”, що символізував холодну красу русалок, а старовинні травники вважають біле латання травою-приворотом, тобто прямо пов’язують цей цвіт із любовним почуттям.

О. Кобилянська в наративній моделі листа Лесі Українки часто постає як цвіт папороті. Народнопоетичне значення цього символу пов’язане із скороминучістю, ефемерністю (цього цвіту ніхто не бачить, бо з’являється він лише на свято Івана Купала під опікою відьом), щастям. Припускаємо, що саме концепт “щастя” домінує в цьому епістолярному звертанні, адже листи О. Кобилянської стали для Лесі Українки проблемами світла в складній перипетії її особистого життя. (“Хтось бідний і хотів би вже до когось, бо хтось та й ще хтось, як зберуться докупити, то все вже не такі бідні обидва”) [12, с. 62], лист Лесі Українки від 9 квітня 1903 року.

Постійне нанизування цих своєрідних епістолярних звертань іноді ускладнює сприйняття опосередкованого діалогу, створюючи мовні каламбури на стилістичному рівні тексту: “Хтось до когось знов озветься! Хтось здоровий і робиться гладкий. Хтось просить когось в гості, об потім їхати на Україну морем... Комуś ще лікарі не дають нічого писати, то хтось і не зробив нічого. Коли хтось хоче, то хтось напише, скільки би могла коштувати така подорож” [5, с. 442]. Ці інтимні звертання не зникли з листів обох письменниць-модерністок навіть після того, як у Лесі Українки склалась стосунки із Квіткою.

Створену письменницями епістолярну метамову на основі таких специфічних неозначено-особових звертань розглядаємо як індикатор особливої душевної близькості, прагнення герметизувати, навіть сакралізувати текст інтимного листа через накладання свого роду табу на власні імена. Цими звертаннями епістолярні комуніканти ніби застерігають майбутніх читачів та інтерпретаторів їхньої творчості, що ці листи не призначені для сторонніх очей. Також такі неозначено-особові звертання із підміною жіночого роду на чоловічий можна сприймати як своєрідну мовну гру, притаманну модерністському дискурсу.

У листах О. Кобилянської до В. Стефаніка епістолярні звертання варіюють навколо наскрізних концептів Червоної Троянди і Білої Лілеї, завдяки чому листування обох авторів можна читати як новели чи поезію в прозі, головний мотив яких – сповідь душі і серця обох комунікантів.

Концепт «троянда» вимагає для інтерпретації щонайменше таких пресупозитивних знань: у західній традиції “троянда” є символом серця, центру світобудови, космічного колеса [11, с. 308]; у християнській традиції криваво-червона троянда і її колочки – символ Страстей Христових [11, с. 308], символ інтимної чи приватної розмови; існує повір'я, що троянди зменшують сп'яніння і не допускають нетверезої розмови, пізніше з цієї ж причини троянди розвішували або малювали у залах засідань або над бенкетними столами як знак того, що бесіда за ним – *subrosa* (“під трояндою”) – приватна, не для публіки [11, с. 309]. Останнє символічне значення “троянди” реалізується в епістолярних текстах О. Кобилянської і В. Стефаника, а бінарною опозицією цього концепту виступає Біла Лілея. У традиції англійської лінгвокультури вікторіанського періоду Біла Лілея символізувала духовну, платонічну любов, а Червона Троянда – любов тілесну, жіночу сексуальність.

В одному із листів до В. Стефаника О. Кобилянська своїм віртуальним співрозмовником-сповідником робить власну самоту, себто своє друге “меланхолійне я”: “Оповідую їй (самоті) все, що прожила я під час часу, як не приставала з нею... Про молоденьку ніжну приязнь, що розвивалася і пригадувала чистотою і безкористою своєю білого цвіту лілії тої, що Ви її взяли від мене, відвідуючи мене по раз перший і останній в Белелуї, і як вона відтак загинула. Була десь комусь на заваді і загинула. Послідні листки її – цвіту того безкорисного – зів'яли, і про тії послідні листки її оповідаю я самоті тій препишній” [7, с. 78], а далі цитує фразу зі своєї новели «Вальс меланхолійний», що лише “одні лілії не оживають вдруге” [7, с. 79], але зізнається, що очі її і далі шукають серед опалого листа дерев чистого і безкорисного цвіту лілії. В. Стефанік цілком підтримує метамову, запропоновану О. Кобилянською, і в листі-відповіді цей символ чистої, платонічної любові підхоплює для репрезентації невизначеності свого почуття: “Ваша лілія тепер моя. Я єї гірко ніс. Дорогою я боявся, аби не спеклася в моїх руках. У лісі я єї купав у керничці, як малу дитину” [7, с. 79], але далі моделює таку ситуацію: “Я буду Вам казати: Лілію Вашу я вбив. Я не люблю цього квіту – він такий біленький, що чоловік мусить его сплямити. Най ангели тримають его, бо то їх чічка... Я люблю червону рожу... ще люблю жовту рожу... Я Вам дам жовту і червону рожу. Ви їх ліліями не замордуєте. Ваші лілії умруть” [7, с. 79-80]. Крім епістолярію письменників, ці образи-символи знаходять художнє втілення і в белетристиці митців.

Епістолярій В. Стефаника презентує специфічні звертання самому собі в т.зв. автолистах (листах самому собі). Після розлуки із рідним домом письменник-новеліст перед кожним поверненням до цього автентичного йому простору переживав велике душевне хвилювання, тому в листах до В. Морачевського моделював майбутні картини зустрічі і розмови з матір'ю, прогнозуючи навіть теми непростих розмов, наприклад: “А ти, синку, не гадаєш женитися? Час би вже, дитинко! Не стра-

хайся дівчат, а котру любиш, то направці скажи, що так а так та й решта!” – “Я боронюся, що не все тота мене любить, котру я люблю, а мати дивується, що можу під сонцем бути така, аби мене не любила!” [10, с. 112]. Часте вживання в автолистах В. Стефаніка епістолярних звертань “дитинко”, “синку”, а також ніжно-пестливої лексики у цитуванні слів матері свідчить про латентне бажання самого письменника залишитися в своєму дитинстві, зберегти в собі первісну сутність малого пустотливого хлопчика, який завжди жив у ньому і лиш іноді проривався крізь образами чи то в художніх текстах, чи то на сторінках інтимних листів (“Я би вибіг на гору і нагадав собі Вашого Словацького, збіг би-м на долину, на озеро і знов би-м его спом’янув і ймив би-м у долоню одну перлу водички і упросив би-м перлину, аби замерзла, аби-м собі її взяв до мами; а вночі сховав би-м кілька зізд з молочної дороги, обвинув би-м золоті у душу свою і приніс із вольного краю до рідного краю. Я би вибіг на верхній вершечок і пустив би-м свої думи найкрасші із хмарами, най би летіли до неба... Я би пустував як хлопчик” [10, с. 108]).

Інтимний епістолярній В. Винниченка із дружиною Розалією Ліфшиць демонструє особливості національного еросу В. Винниченка, що проявився навіть на рівні внутрішньої форми слова “дружина”. Так, в основі внутрішньої форми польського “zona” лежить лише гендерна диференціація, тобто “жінка”, російське “супруга” відображає ментальне розуміння жінки як співника (в одній упряжці) на нелегкій дорозі руху “сімейного воза”, то в українській мові слово “дружина” походить від “друга”. Саме на такій внутрішній формі слова “дружина” неодноразово наголошує В. Винниченко в любовному епістолярію, ніби намагаючись підкреслити унікальність українського національного еросу, в якому шлюб ґрунтується не стільки на статевому потязі, скільки на глибокій дружбі, взаємопідтримці, сродності душ і їх злиття в ідеальну субстанцію. Так, у листі до Р. Ліфшиць від 15.07.1914 р. В. Винниченко пише: “Тепер лежав на ліжку і думав, як пусто і сиротливо у нашій хатинці без тебе... і я чую, що весь я порожню. Але тут же бачу, що таке ти для мене, який ти незамінний товариш і друг, як я зрісся з тобою” [3, с. 92].

Відтінки любові у листах В. Винниченка мають певну кольористику і шкалу відчуттів. Найчастіше образ коханої письменник описує епістолярним звертанням “золото рожева” (“Цілую тебе, золоторожеву мою” [3, с. 71]; “Коха моя, Дітка хороша, ніжна рожевість моя” [3, с. 80]; “Дітка моя рожева, Кроха моя єдина, кохана” [3, с. 91]). Крім того у листах В. Винниченка почуття любові споріднене із відчуттям болю (“Ой, Діта, ой, Коха, я люблю тебе болюче” [3, с. 79]). Відчуття болю породжує в епістолярному тексті відповідну кольористику, зокрема домінування відтінків жовтого кольору. Натомість у хвилини піднесення

переважає рожевий колір, який ми інтерпретуємо як атрибут мрії, недосяжності, а також як атрибут фемінності.

Любов-опіка у листах В. Винниченка проявляється у пестливих звертаннях до дружини – Діта, Коха, Малюна, Кроха, Нуна, Даринка, Голуба. Походження цих імен як похідних від дитина, малюк, демонструє батьківських ерос В. Винниченка. Таку зміну імен можна інтерпретувати, по-перше, як мовну гру, характерну для модерного стилю письма, по-друге, як підсвідоме бажання письменника мати декількох жінок (по суті, це спосіб самообману). Крім того запропонована мовна гра письменника знаходить підтримку в листах Р. Ліфшиць. Материнський інстинкт Розалії зумовив і вибір улюбленого звертання – Діта, яке вона переадресовує на самого письменника, при цьому перебирає на себе роль чоловіка, а до свого адресата звертається у жіночому роді: “Зараз ляжу, але мушу поцілувати моє щастя, Діту мою єдину!!! Яка нагорода була мені! Два листа від тебе! Дякую, моя рідна, дякую і з сльозами цілую твої руки. Голуба, я розумію твої настрої і неможливість писати тепер драму” [3, с. 103]; “Діта, цілую кожний пальчик на твоїх лапках” [3, с. 115]; “Цілую ясні очі, лапи милі і шию біля вушка” [3, с. 217], а іноді навіть використовує формулу прощання, побудовану на синекдосі: “Цілую твою ночну сорочечку!” [3, с. 223]. Крім того, Р. Ліфшиць у листах використовує безособові займенник “хтось”, характерний для метамови листів О. Кобилянської з Лесею Українкою, що можна трактувати як епістолярну традицію того часу. Так, у листі до письменника від 21.08.1914 р. читаємо: “Дякую за все. На жаль, не можу висловити тобі свою тугу за кимсь... Голуба моя! Зле тобі там, да? Цілую, цілую, цілую!!!” [3, с. 103].

Особливістю національного еросу В. Винниченка у листах є його цілісне сприйняття жінки, підкреслене займенником “вся”. Часто свої листи письменник закінчує словами: “Цілую всю” (22.03.1914 р.); “Цілую тебе всю з ніг до голови” (13.08.1914 р.). Натомість Р. Ліфшиць схильна до деталізації: “Цілую з великою ніжністю очі твої” (11.08.1914 р.); “Цілую ясну любов мою, очі, лице, усе” (17.08.1914 р.); “Цілую ноги твої” (жовтень 1914 р.), в чому і проявляється особливість сприйняття протилежними статтями один одного.

Листи сонцепоклонника української літератури Михайла Коцюбинського також проявляють батьківське почуття письменника до дружини Віри Дейші, що прочитується на рівні епістолярних звертань. Після смерті батька М. Коцюбинський, як найстарший син, перебрав на себе обов’язки опіки над усією великою родиною. Зважаючи на це, регулярними стають епістолярні звертання до дружини “моя дитино”, “дитиночко”, “донечко” (“Серце моє Вірунечко, рибочко моя, голубочко, донечко єдина!”, “Потішаюсь надією, що моє щастячко єдине згадає бідного Мусю, як він там сумує без розмови з донечкою своєю, і незабаром напише” [14, с. 45], “Тільки я знаю, що без моєї дитини і в раю ску-

чно було б. Вибачай, донечко єдина, що так мало і безталанно пишу” [14, с. 28]).

Батьківське почуття виявляємо і на рівні стилістики – в дидактичних настановах із використанням наказових форм (“Напиши мені, голубонько, як тобі видалося у нас, як здоров’я мамине й Лідине. Не забудь зо два дні добре спочити з дороги, а потому гуляй щодня та не застуджуйся. Не забудь купити ванну. Чи написала до Лізе, щоб швидше приїздила?” [14, с. 25]), і на рівні синтаксису – в нанизуванні тривожних питальних речень у стилі народнопоетичних традицій: “Нині о 5-й годині ти будеш вдома. Як то доїдеш, чи втомишся дуже, чи не застудишся в дорозі? Коли б ти догадалася та телеграфувала мені з Вінницької станції – та ба, певно, не здогадаєшся, і мені доведеться чекати листа. Так довго!” (лист від 4 жовтня 1896 року) [14, с. 25]. Однак цей батьківський код у стосунках із дружиною не привніс в тексти листів маскулінної твердості чи безапеляційності.

У листах кримського періоду переважають народнопоетичні апелятиви: “голубко”, “голубонько”, “моя ясочко”, “серденько”, “моя дружинонько”, “моє щастячко єдине”, “долечко моя красна”. Ці фольклорні звернення привносять в епістолярний текст елементи ліризму, демонструють зв’язок із народнописенною традицією, зокрема завдяки використанню зменшено-пестливих слів, наприклад: “Добридень тобі, моя ясочко! Чи добре виспалась? Дай свої устоньки, очки, бровенята. Цілую без ліку” [14, с. 26].

Епістолярне звернення часто виступає мірилом інтенційності адресанта. Так, у листах кримського періоду письменник постійно змінює звертання, в кожному листі шукає нову формулу ввічливості. А в листах пізнього періоду, коли в життя сім’ї ввійшло захоплення Коцюбинського Олександрю Аплаксіною й стосунки з дружиною охололи, митець перестає шукати нові епістолярні звертання й послуговується сталою формою “Дорога Вірунечко!”. Натомість незмінною аж до останніх листів залишається форма прощання: “Цілую. Твій Муся”.

Отже, аналіз епістолярних діалогів українських письменників-модерністів показав такі особливості мовленнєвого етикету в епістолярному стилі межі ХІХ-ХХ століть. Листування Лесі Українки з О. Кобилянською стало новим для епістолярного стилю вербальним простором вивільнення жіночої енергії, сублімованої в особливу жіночу нарацію, модифіковану в чоловічий неозначено-особовий апелятив “хтось”. Така мовна гра на рівні епістолярних звертань була характерною для модерністської естетики того часу. Епістолярні звертання В. Винниченка та М. Коцюбинського відображають батьківську опіку письменників (у В. Винниченка – іноді й імператив) у ставленні до дружини, демонструючи одночасно і національні особливості українського еросу. Фольклорні звертання у листах М. Коцюбинського співвідносять епістолярний стиль з народнопоетичною традицією, сприяючи ліризму ли-

стової розповіді. Експериментатор В. Винниченко постійно змінює форми епістолярних звертань до дружини, перетворюючи їх в певну семіотичну систему – інтимну метамову, що співвідносить епістолярний діалог з герметичним текстом.

Література

1. Антонова А. Древнерусское послание XI-XIII веков: дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.01.01 «Русская литература» [Электронный ресурс] / А. Антонова. – Орел, 1999. – Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/drevnerusskoe-poslanie-xi-xiii-vekov>.
2. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К.: Рідна мова, 1998.
3. Володимир Винниченко – Розалія Ліфшиць: епістолярний діалог (1911-1918 роки) / упоряд., вступ, комент. та прим. Надії Миронець. – Дрогобич: Коло, 2012. – 288 с.
4. Горошкіна О. Український мовленнєвий етикет: лінгвістичний та культурологічний аспекти [Електронний ресурс] / О. Горошкіна // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2009. – №10. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/pedagog/104/18173-ukra%D1%97nskij-movlennyevij-etiket-lingvistichnij-ta-kulurologichnij-aspekti.html>.
5. Костенко А. Леся Українка / А. Костенко; [упоряд. В. П. Сичевський]. – К.: А.С.К., 2006. – 512 с.
6. Кочерган М. Загальне мовознавство: підручник / М. Кочерган. – К.: Академія, 2003. – 464 с.
7. Любов славетних письменників у листах і в житті: зб. художньо-документальних нарисів / [авт.-упоряд. В. Кирилюк]. – К.: Криниця, 2008. – 496 с.
8. Пентилюк М. Культура мови і стилістика: пробний підруч. для гімназій гуманіт. профілю / М. Пентилюк. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
9. Причепій Є. Філософія: навч. посіб. / Є. Причепій, А. Черній, Л. Чекаль. – К.: Академвидав, 2003. – 576 с.
10. Стефаник В. Повне зібрання творів: в 3 т. / Василь Стефаник; підгот. М. С. Грудницька, Й. М. Куриленко, Я. Я. Ярема; відп. ред. М. К. Гудзій, С. А. Крижанівський. – К.: В-во АН УРСР, 1954. – Т.3: Листи – 329 с.
11. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Трессидер; [пер. с англ. С. Палько]. – М.: ФАИР-Пресс, 1999. – 448 с.
12. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1975-1979. – Т. 10-12. Листи: Т.10 (1876-1897). – 1978. – 542 с.; Т.11 (1898-1902). – 478 с.; Т. 12 (1903-1913). – 1979. – 794 с.
13. Формановская Н. Речевой етикет / Н. Формановская; гл. ред. В. Н. Ярцева // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 687 с.
14. Я так поріднився з тобою... Листи М. Коцюбинського до дружини / [упоряд. О. Єрмоленко та ін.]. – К.: Ярославів Вал, 2007. – 392 с.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 08.05.2016 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Луцак С.М.*

**PECULIARITIES OF SPEECH ETIQUETTE OF THE UKRAINIANS
IN THE EPISTOLARY TRADITION ON THE EDGE
OF THE XIX–XX-th THE CENTURIES**

A. V. Ilkiv

*Ivano-Frankivsk National Medical University; Department of Linguistics;
76018, Ivano-Frankivsk, Bandera Str., 77; ph. + 380 (342) 52-10-16;
e-mail: annilkiv@rambler.ru*

The article deals with national peculiarities of speech etiquette on the edge of the XIX–XX-th centuries on the basis of Ukrainian writers' correspondence. Verbal forms of politeness and epistolary address as the basic components of the communicative contact and emotional indicators of the letter tonality were analyzed. National peculiarity of epistolary address was defined. The research is carried out on the basis of the letters of Olha Kobylyanska, Lesya Ukrainka, Vasyl Stefanyk, Mykhailo Kotsyubynskyi and Volodymyr Vynnychenko.

Key words: *letter, correspondence, speech etiquette, communicative act, epistolary address, politeness formula, tonality, mediated communication, outside visual contact.*